En e-bog fra

ANIS

Se flere titler på www.anis.dk

Denne e-bog indeholder et digitalt vandmærk. Der er ved dit køb indlejret et digital mærke, som kan vise tilbage til dig som køber. Du skal derfor passe på, at andre personer ikke får adgang til en kopi af din fil, da du vil stå som ansvarlig.

Irenæus
Mod kætterne

Irenæus
Mod kætterne

Oversættelse: Ulla Kiel

Indledning: Anders-Christian L. Jacobsen

Forlaget Anis
København 2011

Irenæus. Mod kætterne. 5. bog
Indledning: Anders-Christian L. Jacobsen
Oversættelse: Ulla Kiel
Originaltitel: Adversus haereses

© Forfatterne og Forlaget ANIS 1999

Bogen er sat med Palatino

ISBN 978 87 7457 544 3

2. udgave 2011

Omslag: Bente Jarlhøj

Alle rettigheder forbeholdes. Mekanisk, fotografisk eller anden gengivelse af denne bog eller dele heraf er kun tilladt i overensstemmelse med overenskomst mellem Undervisningsministeriet og CopyDan eller med forlagets skriftlige samtykke. Enhver anden gengivelse er ikke tilladt ifølge gældende dansk lov om ophavsret.
Undtaget herfra er korte uddrag til brug i anmeldelser

Udgivet med støtte fra N.F.S. Grundtvigs Fond og Kirkeligt Samfund, Vartov

Forlaget ANIS
Frederiksberg Allé 10A
DK-1820 Frederiksberg C.
tlf. 3324 9250
www.anis.dk

INDHOLD

Forord 7

Introduktion til Irenæus' liv, forfatterskab og teologi 9

- Irenæus' liv og værk 9
- Irenæus' skrifter 10
  Adversus haereses 11; Epideiksis 12; De tabte skrifter 13
- Gnostikerne 14
- Irenæus' syn på skriften og traditionen 18
  Den skriftligt overleverede tradition 20; Den mundtligt overleverede tradition 23
- Gud og menneske 28
  Irenæus' gudsbegreb 28; Mennesket 32
- Frelseshistorien 40
  Skabelsen 44; Syndefaldet 50; Rekapitulationen 53; Rekapitulationen i kirken 55; Eskatologien 57
- Irenæus og Grundtvig 72
- Litteratur 82

Irenæus imod kætterne 5. bog 87

Bibelregister 164

Indeks 167

FORORD

Irenæus er en central skikkelse i oldkirkens teologihistorie. Han virkede som biskop og teologisk forfatter i andet årh., hvor mange forskellige tolkninger af kristendommen kæmpede om at få overtaget. Irenæus er en af sejrherrerne fra denne kamp. Hans synspunkter har således haft afgørende indflydelse på kristendommens udformning. Disse synspunkter får man et godt indtryk af, når man læser Irenæus' skrift mod kætterne. Derfor har vi valgt at udgive femte og sidste bog af dette skrift på dansk.

Blandt kirkefædrene har Irenæus en speciel plads i den danske tradition. Det skyldes den rolle, som han kom til at spille for N.F.S. Grundtvig. Der er således mange danskere, der har mødt Irenæus' teologi – ofte uden at vide det. Det gælder både blandt læg og lærd. Mange præster har gennem arven fra Grundtvig ladet Irenæus komme til orde i gudstjenestens salmer og prædikener. Irenæus har på denne måde i de sidste knap to århundreder været tilstede i dansk kirke og kristendom, skønt han selv for det meste kun har været kendt blandt fagfolk med specialinteresser. Hensigten med denne bog er at råde bod på dette forhold. Bogen er således tænkt som en introduktion til et vigtigt kapitel såvel i oldkirkens teologi som i dansk teologi.

Bogens første del består af en almen introduktion til Irenæus liv, skrifter og teologi samt nogle uddybende bemærkninger om Grundtvigs forhold til Irenæus. Vi har valgt at undgå noter i introduktionen. I stedet findes henvisninger til Irenæus' tekst i parenteser i teksten, ligesom der er vedføjet en litteraturliste, som kan benyttes af de læsere, der måtte ønske at gå videre med Irenæus-studierne. Bogens anden del er en nyoversættelse af femte bog af Irenæus' skrift mod gnostikerne. Denne bog er den vigtigste tekst til forståelse af hans teologiske hovedærinde, nemlig forsvaret for tanken om kødets opstandelse. Derfor var det også netop denne del af Irenæus' skrift Grundtvig oversatte til dansk i 1827 og 1855. Den nærværende oversættelse bygger udelukkende på den gamle latinske oversættelse af skriftet mod kætterne, idet den oprindelige græske tekst kun er fragmenta-

risk overleveret. Den anvendte tekstudgave er fra Sources Chrétiennes, som er anført i litteraturlisten. Bibelcitater er oversat fra grundteksten og derfor ikke altid i overensstemmelse med den danske bibeloversættelse. Oversættelsen tilstræber, som alle oversættelser, både nøjagtigt at gengive den tekst, der oversættes, og at være i overensstemmelse med det sprog, der oversættes til. Dette mål har vi sandsynligvis ikke nået til fulde, men efter vor mening dog i så høj grad, at læseren uden besvær og misinformation kan gøre sig bekendt med Irenæus' tanker.

Vi har fået megen og kærkommen hjælp til udarbejdelse af bogen. For denne hjælp takker vi hermed amanuensis, cand. mag. Svend E. Mathiasen, som har gennemgået oversættelsen og er kommet med mange gode råd til ændringer og forbedringer; stud. teol. René R. Falkenberg, der har gennemlæst introduktionen med væsentlige forbedringer til følge; sekretær på Institut for Systematisk Teologi, Aarhus Universitet, Bente Stær, som bredvilligt har fortaget den tekniske tilretning af manuskriptet til oversættelsen og forlagsredaktør Henrik Brandt-Pedersen, Anis, for sin altid venlige rådgivning.

Desuden skal der rettes en tak til N.F.S. Grundtvigs Fond og Kirkeligt Samfund, Vartov for den økonomiske støtte, vi herfra har modtaget til trykningen af bogen.

Bildsø og Voerladegård, d. 9. august 1999
Ulla Kiel og Anders-Christian L. Jacobsen.

INTRODUKTION TIL IRENÆUS' LIV, FORFATTERSKAB OG TEOLOGI

Irenæus' liv og værk

Irenæus (ca. 130 - ca. 200) stammer fra Lilleasien. Han er sandsynligvis opvokset i eller i nærheden af Smyrna, hvor den navnkundige Polykarp († 156) var biskop. Irenæus beretter således i et af sine efterladte breve (Euseb, *Kirkehistorie*, 5, 20) om, hvordan han som ganske ung sad ved Polykarps fødder og hørte ham fortælle om sit møde med Johannes, den discipel som Jesus elskede, og som ifølge den lilleasiatiske tradition er ophavsmand til Johannesevangeliet. Det kan diskuteres om Irenæus har mødt Polykarp eller ikke, men hans teologi og skrifter bærer under alle omstændigheder på helt konkrete punkter præg af den lilleasiatiske teologiske tradition, der har ophavsmanden til de johannæiske skrifter og Paulus som de bærende søjler. Det viser sig f. eks. i hans forestillinger om tusindårsriget, som han fremlægger i slutningen af *Adversus haereses'* 5. bog.

Irenæus forlod på et tidspunkt det lilleasiatiske område, og slog sig ned i Lyon i det nuværende Sydfrankrig, som dengang var en romerske provins ved navn Gallien. I Lyon var han først presbyter, dvs. en underordnet gejstlig, men blev fra omkring år 177 biskop for menigheden, fordi den tidligere biskop, Pothinus, var blevet dræbt under en hård lokal kristenforfølgelse i Lyon i 177 (Euseb, *Kirkehistorie* 5, 1, 29-31). Hvordan Irenæus har undgået forfølgelsen vides ikke. Han har muligvis været bortrejst som udsending for menigheden.

Irenæus døde ca. år 200. Vi kender intet til omstændighederne omkring hans død. Han bliver imidlertid ret tidligt beskrevet som martyr, første gang hos Hieronymus, som levede fra 347-419/20 (*Esajas-kommentaren* kap. 17), mens den første beretning om hans martyrium findes hos Gregor af Tours, som levede fra 538-594 (*Frankernes historie* 1, 27 og *Bogen om martyriets herlighed*

kap. 50). Disse udsagns historiske værdi er imidlertid ikke særlig stor. Antagelsen af at Irenæus skulle have endt sine dage som martyr kan meget vel blot bygge på hans berømmelige rettroenhed og hans tilknytning til Lyon, hvor der vitterligt var strenge kristenforfølgelser på Irenæus' tid. Hvis Irenæus var død som martyr, ville Euseb sandsynligvis have omtalt det i sin kirkehistorie i forbindelse med de ovenfor omtalte beretninger om Irenæus og om martyrerne fra Lyon.

Irenæus' skrifter

Irenæus har skrevet en del forskellige skrifter, hvoraf kun to er bevaret. Det er det store skrift i fem bøger mod gnostikerne, som sandsynligvis oprindelig har haft titlen *Opsporing og gendrivelse af den falske kundskab* (gnosis). Nu kaldes skriftet almindeligvis ved dets latinske navn *Adversus haereses* (*Adv. haer.*), som blot betyder *mod kætterne.* Det andet bevarede skrifts titel er *Bevis for den apostolske forkyndelse.* Dette skrift benævnes efter begyndelsesordet i den græske titel *Epideiksis* (*Epid.*).

I indledningen til *Adv. haer.* undskylder Irenæus sine manglende litterære og retoriske evner og dannelse. Manglen på veltalenhed skyldes ifølge ham selv, at han aldrig har lært retorik, og at han opholder sig blandt og oftest henvender sig til barbarer, som ikke forstår sig på den slags. Irenæus vil dog gerne svare på de spørgsmål, der er blevet stillet ham om det gnostiske kætteri. Derfor skriver han alligevel, men beder samtidig om overbærenhed med den uskønne måde, hans svar er udformet på (*Adv. haer.* 1. præf., 3). I virkeligheden er Irenæus ikke slet så uformående på dette felt, som han giver udtryk for. Der er snarere tale om en gængs måde at indlede et skrift på; en retorisk formel. Læser man Irenæus' skrifter, må man give ham ret i, at der ikke er tale om stor retorisk kunst, men hans skrifter røber, at han har haft en form for retorisk skoling, der har gjort ham i stand til at udforme og strukturere sine skrifter i overensstemmelse med de dengang gængse retoriske grundregler.

Adversus haereses

Irenæus' hovedværk mod gnostikerne – *Adv. haer.* – er skrevet, mens han var biskop i Lyon, dvs. i tidsrummet mellem 180 og 200. Skriftet er sandsynligvis blevet til på opfordring af en af hans underordnede presbytere. I fortalerne til de enkelte bøger i skriftet henvender Irenæus sig nemlig til sin »kære ven«. Det eneste, vi ved om denne ven, er, at han har brug for vejledning om, hvordan han skal forholde sig til gnostikerne og deres lære, fordi han selv har et ansvar for at fastholde kristendommen uforfalsket (jf. *Adv. haer.* 5, præf.). Irenæus' lille skrift om den apostolske tro er også henvendt til en ven, som i dette tilfælde er navngivet. Han hedder Markianus (jf. *Epid.* kap. 1). Der er muligvis tale om, at begge skrifter har samme adressat. Den ven, der omtales i *Adv. haer.* kan dog også være en fiktiv person.

Adv. haer. er affattet på græsk. Skriftet findes imidlertid ikke længere i sin helhed på græsk, men der findes græske fragmenter, som f. eks. er overleveret hos Hippolyt, Epifanius og Euseb. Derimod foreligger hele skriftet i en gammel latinsk oversættelse fra 3. -4. århundrede. En sammenligning mellem den latinske tekst og de græske fragmenter viser, at den latinske oversættelse er en forholdsvis direkte gengivelse af den originale græske tekst. Der findes desuden dele af *Adv. haer.* i armensk og syrisk oversættelse.

Den originale titel på *Adv. haer.* var, som nævnt: *Opsporing og gendrivelse af den falske kundskab*. Denne titel gengiver grundstrukturen i skriftets opbygning. Første bog er nemlig for størstedelens vedkommende viet til opsporingen og beskrivelsen af den falske gnosis, mens anden bog er viet til gendrivelsen heraf. De sidste tre bøger er sandsynligvis udtryk for, at Irenæus undervejs har udvidet sit projekt radikalt. Det gik op for ham, at den gendrivelse af den falske kundskab, som han havde fremlagt i anden bog var utilstrækkelig. Her havde han nemlig fortrinsvis brugt rationelle argumenter, f. eks. havde han påvist, at gnostikernes lære på mange punkter var logisk usammenhængende. Heroverfor havde han i meget kort form stillet sin version af kirkens lære. Han indså imidlertid, at der til den direkte gendrivelse af den falske gnosis måtte knyttes en fyldig redegørelse for den sande gnosis, der ifølge Irenæus er den sande kirkes lære, som er indeholdt i de bibelske skrifter og i kirkens tra-

dition. Denne redegørelse finder vi i *Adv. haer. s* tredje til femte bog, hvor han i langt højere grad inddrager de bibelske skrifter – såvel Det Gamle som Det Nye Testamente – i sin argumentation. Indholdet i *Adv. haer. s* femte bog, som i det følgende er oversat til dansk, kan inddeles i tre hovedafsnit:

1) *Adv. haer.* 5, 1-5, 14: Argumentation for kødets opstandelse ud fra de paulinske breve:
   Adv. haer. 5, 1-5, 2: Inkarnation og opstandelse.
   Adv. haer. 5, 3-5, 5: Opstandelsen som udtryk for Guds levendegørende magt.
   Adv. haer. 5, 6-5, 8: Paulinske tekster der bekræfter kødets opstandelse.
   Adv. haer. 5, 9-5, 14: Eksegese af 1 Kor 15, 50a: »Kød og blod kan ikke arve Guds rige«.

2) *Adv. haer.* 5, 15-5, 24: Bevisførelse for identiteten mellem Gud Skaberen og Gud Faderen ud fra tre begivenheder i Kristi liv:
   Adv. haer. 5, 15-5, 16, 2: Helbredelsen af den blindfødte.
   Adv. haer. 5, 16, 3-5, 20: Jesu korsfæstelse.
   Adv. haer. 5, 21-5, 24: Jesu fristelse i ørkenen.

3) *Adv. haer.* 5, 25-5, 36: Bevisførelse for identiteten mellem Gud Skaberen og Gud Faderen ud fra Skriftens lære om de sidste tider:
   Adv. haer. 5, 25-5, 30: Om Antikrist.
   Adv. haer. 5, 31-5, 36: De retfærdiges opstandelse i tusindårsriget.

Oversigten viser, at det er eskatologien, der står i centrum i femte bog. Samtidig er det tydeligt, at det vigtigste eskatologiske spørgsmål for Irenæus er spørgsmålet om, hvorvidt menneskets kødelige legeme opstår til evigt liv eller ej.

Epideiksis

Epid. hørte i lang tid til gruppen af de irenæiske skrifter, som man regnede med var gået tabt. I 1904 blev der imidlertid fun-

det en armensk oversættelse af skriftet i et kloster i Jerevan – hovedstaden i Armenien. Den armenske oversættelse er fra 6. årh., og den fundne afskrift er fra 1260'erne. Den armenske tekst er oversat direkte fra græsk og må betragtes som i det store hele troværdig. Epid. er skrevet efter Adv. haer. (jf. Epid. kap. 99). Skriftet er udformet som et brev, der er stilet til den ovenfor omtalte Markianus (jf. Epid. kap. 1).

Skriftet er, som det fremgår af titlen, et forsøg på at fremstille den kristne tro i kort form, jf. følgende citat fra indledningen til skriftet:

> (Men) da vi nu engang i øjeblikket legemligt er skilt fra hinanden, har vi ikke undladt skriftligt at tale lidt med dig, så vidt det er muligt, og i korthed at fremstille sandhedens forkyndelse til styrkelse af din tro. Som en erindringsseddel med de vigtigste punkter sender vi dig det, så du ved hjælp af lidt kan stifte bekendtskab med meget og ved ringe midler fatte alle lemmer på sandhedens legeme og modtage i sammentrængt form beviserne for tingene fra Gud. For således vil på den ene side resultatet blive din frelse, og på den anden vil du kunne gøre alle med falske meninger til skamme (Epid. kap. 1). (Citatet er ligesom de efterfølgende citater fra dette skrift fra J. P. Asmussens oversættelse, se litteraturlisten).

Epideiksis har, som det fremgår, både tjent et kateketisk og et polemisk formål, men skriftet er ikke polemisk i samme grad som Adv. haer.

De tabte skrifter

Irenæus har skrevet flere end de to ovennævnte skrifter. Der er bevaret små fragmenter af nogle af disse skrifter hos andre kirkefædre, især Euseb. Det drejer sig mest om breve, som han har sendt til nogle af sin samtids gnostikere for at få dem til at opgive deres kætteri og til den romerske biskop, for at bede ham om hjælp i kampen mod kætterne. Euseb omtaler flere af disse breve i sin kirkehistorie (5, 20-5, 26). Euseb omtaler desuden også to for os ukendte skrifter, hvoraf det ene skulle handle om »viden-

skaberne« eller »kundskaberne«, mens det andet indeholdt forskellige afhandlinger (*Kirkehistorie* 5, 26).

Gnostikerne

Gnosticismen er den negative forudsætning for Irenæus' teologi. Den må man derfor kende, hvis man vil forstå, hvad han siger. Eller snarere: Man må vide, hvordan *Irenæus* har forstået de forskellige gnostiske retningers lære. Man skal være opmærksom på, at der kan være en betydelig forskel på, hvordan Irenæus har forstået gnostikernes lære, og hvordan gnostikerne selv har forstået den. Ligeledes er der sandsynligvis forskel på, hvilke elementer Irenæus fremhæver som de væsentligste i gnostikernes teologi, og hvilke, de selv mener, er de centrale. I forskningen er der uenighed om, hvorvidt Irenæus' beskrivelse af gnostikerne er korrekt. Der er dog for mig at se ingen tvivl om, at Irenæus har kendt de for ham vigtigste gnostiske retninger temmelig godt. Hensigten med det følgende er altså ikke at give en objektiv beskrivelse af gnostikernes lære, men derimod at beskrive hvordan Irenæus har forstået den. Denne forståelse er nemlig horisonten for hans egen teologi.

Irenæus bruger, som ovenfor nævnt, det meste af *Adv. haer.* s første bog til at beskrive en lang række forskellige gnostiske retninger. Nogle beskriver han ganske kort, andre mere udførligt. I afsnittet *Adv. haer.* 1, 1, 1-1, 9, 1 beskriver han den ptolemæiske gnosis, som er en aflægger af den valentinianske gnosis. Derefter følger i *Adv. haer.* 1, 10, 1-3 en redegørelse for kirkens lære, der danner modsætningen til den forudgående beskrivelse af den ptolemæiske gnosis. I *Adv. haer.* 1, 11, 1-1, 21, 5 gennemgår han dels den valentinianske gnosis og dels nogle gnostiske retninger, der ligesom den ptolemæiske gnosis hører til den valentinianske skole. I *Adv. haer.* 1, 22, 1-2 sammenfattes de punkter, hvorpå gnostikerne efter Irenæus' mening afviger fra kirkens sande lære. I *Adv. haer.* 1, 23, 1-1, 31, 4 beskrives på ny en række gnostiske retninger, der alle ifølge Irenæus har deres udspring hos Simon Mageren (jf. *ApG* 8, 9-25). Denne Simon er, mener Irenæus, alle gnostikeres fader. Denne forestilling er dog historisk uholdbar. De gnostiske retninger, der omtales i sidste del af *Adv.*

haer. s første bog, er for nogles vedkommende forløbere for den valentinianske gnosis.

Den ptolemæisk-valentinianske gnosis, som Irenæus beskriver i den første del af *Adv. haer.*, var en teologisk-filosofisk skoledannelse, der blev grundlagt af Valentinus, som blev født i Egypten omkring år 100. Han udbredte først sin lære der, men rejste ca. år 140 til Rom, hvor han de følgende tyve år vandt mange tilhængere. Valentinus' lære blev videreført af hans elever blandt andre Ptolemæus, som har skrevet et berømt brev til en kvinde ved navn Flora. Dette brev er et af de få gnostiske skrifter, der er bevaret på græsk. Irenæus har sandsynligvis betragtet denne gnostiske retning som den læremæssigt mest veludviklede form for gnosticisme, og dermed også som den største udfordring for kirkens teologi. Det syn på den valentinianske gnosticisme stemmer godt overens med det billede, som andre kilder tegner af den valentinianske gnosis. De valentinianske gnostikere fremstår generelt som meget velfunderede teologer og filosoffer. Irenæus nævner selv, at han har læst nogle af valentinianernes såkaldte »kommentarer« (*Adv. haer.* 1, præf., 2). Hermed hentyder han sandsynligvis til nogle af de bibelkommentarer, som valentinianerne var blandt de første til at skrive. Den valentinianske gnosticisme har således udgjort en intellektuel teologisk udfordring for Irenæus og hans ligesindede.

I de første kapitler af *Adv. haer.* hæfter Irenæus sig især ved de valentinianske ptolemæeres kosmologi, deres lære om denne materielle verdens skabelse og deres tanker om menneskets skabelse og frelse. Grundtrækkene i ptolemæernes kosmologi er kort fortalt, at det transcendente kosmos, som kaldes Pleromaet (fylden) består af 30 æoner – en form for guddommelige væsener – der parvis, mandlig og kvindelig, er indordnet i et kompliceret system efter et princip om, at det øverste æonpar efter et samkvem beskrevet i seksuelle vendinger, frembringer de underliggende æoner, der så igen parvis frembringer endnu andre æoner osv. Dette trancendente kosmos er ifølge ptolemæerne den egentlige verden. Den materielle verden, som vi nu lever i, er ifølge dem blevet til som en konsekvens af, at den tredivte og nederste æon, Sofia, gjorde oprør og blev grebet af fremmede lidenskaber og begær. Disse lidenskaber og dette begær blev stødt ud af Pleromaet, og blev der formet til endnu en mytisk skikkelse, som ptolemæerne kalder Achamot. Hendes sorg og

vrede over at være uden for Pleromaet er den substans, hvoraf Demiurgen, den uvidende skabergud, har skabt denne verden og de levende væsener heri. Denne substans består ifølge gnostikerne af tre elementer, nemlig det materielle, det sjælelige og det åndelige. Dette er betydningsfuldt for Irenæus' opgør med gnostikerne, fordi ptolemæerne heraf udleder, at enten det enkelte menneske eller menneskeheden er sammensat af disse tre elementer. Af disse tre elementer er det kun det åndelige, der kan frelses, idet det vender tilbage til sit udspring i Pleromaet. Det sjælelige kan opnå en form for frelse udenfor Pleromaet, mens det materielle ender med at blive udslettet. Ptolemæerne forstår først og fremmest menneskets frelse som denne adskillelse af de tre elementer og den deraf følgende befrielse af det åndelige element. Når denne frelse relateres til det enkelte menneske, betyder det, at menneskets frelse indebærer en adskillelse af menneskets legeme, sjæl og ånd. Kun det åndelige i mennesket frelses. Det sjælelige i mennesket kan måske bevares uden for Pleromaet, mens menneskets legeme går til grunde. Relateres frelsen derimod til menneskeheden, betyder det, at de åndelige mennesker frelses og vender tilbage til deres udspring i Pleromaet, mens de sjælelige måske opnår en form for frelse uden for Pleromaet, hvorimod de materielle tilintetgøres. De åndelige mennesker er ikke overraskende gnostikerne selv, der har opnået den specielle frelsende erkendelse. De sjælelige fremstilles ofte som de almindelige kristne, der kan opnå en form for frelse, hvis de lever etisk korrekt, mens de materielle er dem, der står helt udenfor.

Denne gnostiske kosmologi og antropologi må man ifølge Irenæus kæmpe hårdt imod, fordi den modsiger nogle af de mest fundamentale elementer i den sande kristendom. Tanken om, at denne verden er blevet til som en konsekvens af Sofias fald i den åndelige verden, og at denne verden er skabt af en uvidende »skabergud«, er ifølge Irenæus i fuldstændig modstrid med, hvad bibelen siger om verdens skabelse. Skabelsesberetningerne i 1. Mosebog siger klart og tydeligt, at denne verden og mennesket deri er skabt af den eneste sande Gud, fordi han selv ville skabe. Det betyder ifølge Irenæus, at denne verden og mennesket deri fundamentalt er godt og gudvillet. Gud så jo, at det, han skabte, var godt. Dette grundlæggende positive syn på mennesket og verden er fundamentet for Irenæus' teologi. Ire-

næus' syn på mennesket og verden bygger ikke på, hvordan han ser mennesket gebærde sig i verden. Han ved lige så godt som alle andre, at de fleste mennesker opfører sig slyngelagtigt, og at verden bærer præg deraf. Det får ham imidlertid ikke til at opgive den basale tro på, at Gud vil det anderledes, og at han kan gennemføre sin vilje over for sin oprørske skabning. Derfor afviser Irenæus også gnostikernes tanke om, at noget af det skabte på forhånd er udelukket fra frelsen. Det materielle kan ifølge Irenæus også frelses. Denne tankegang er basis for hans stærke fremhævelse af kødets opstandelse og af hele skaberværkets deltagelse i frelsens fest.

Den valentiniansk-ptolemæiske gnosis har åbenbart virket som en katalysator på Irenæus' teologi. De vigtigste teologiske pointer i hans teologi er således formet i polemik mod denne gnostiske teologi. Om ikke for andet så skylder både Irenæus og hans læsere de lærde gnostiske teologer en stor tak for, at de fremprovokerede en teologisk gennemtænkning af de store teologiske temaer om menneskets og verdens skabelse og frelse.

En af de andre gnostikere, som Irenæus vier størst opmærksomhed i *Adv. haer.* er Markus (*Adv. haer.* 1, 13-1, 21). I modsætning til de valentinianske og ptolemæiske gnostikere er det tilsyneladende ikke markosianernes lære, som ifølge Irenæus udgør det største problem. Markus har godt nok en række teorier om kosmologien, verdens tilblivelse, menneskets frelse osv. Fundamentet i mange af disse teorier er forskellige former for talspekulationer, som har deres tidligste rødder helt tilbage i pythagoræisk filosofi, men som hos Markus har fået et langt mere mytologisk præg, end de havde hos pythagoræerne. Den fremtrædende plads, som markosianerne tildeles hos Irenæus, er snarere begrundet i, at Markus og hans gnostiske retning har spillet en speciel stor rolle i Irenæus' eget lokalområde i Rhônedalen, og at Markus ikke blot har været en gnostisk lærer, men også magiker og ekstatiker. Det store problem med Markus synes således at være, at han ved hjælp af sine magiske og ekstatiske evner har forført, som Irenæus siger, en række af de lokale menigheders medlemmer – især kvinder. Det forføriske skal både forstås i konkret og overført betydning, idet Markus igen ifølge Irenæus først har lokket kvinderne til sig ved at overbevise dem om, at de selv havde profetiske evner. Når de på denne måde var blevet bragt i et afhængighedsforhold til Markus – el-